

Natalia Wójcik-Krokowska

ZASADA KONCENTRACJI MATERIAŁU PROCESOWEGO W POSTĘPOWANIU CYWILNYM

Określając prawo w znaczeniu podmiotowym, następuje skierowanie uwagi bezpośrednio na uczestników stosunków społecznych, a pośrednio także na podstawy całego porządku życia społecznego, mającego wymiar moralny i prawny. Dotyczy to takiej kategorii tych stosunków, których uczestnikami są ludzie jako osoby, czyli podmioty praw i obowiązków. Z kolei prawo w znaczeniu przedmiotowym jest to norma, czyli reguła postępowania, bądź też zespół takich reguł nałożony na społeczność przez władzę zwierzchnią dla osiągnięcia koniecznych celów, a przede wszystkim do zachowania ładu i porządku w życiu publicznym [Krukowski 2015, 63-75].

Określając zaś związek pomiędzy systemem społecznym a systemem prawnym należy zauważyć, że według T. Parsonsa, poświęcającego w swych rozważaniach wiele uwagi problematyce porządku społecznego (*the social order*) oraz czynnikom warunkującym trwałość tego porządku, określony ład społeczny może być rezultatem zinstytucjonalizowanych w ramach systemu społecznego wspólnych wartości [Białyszewski 1972, X-XI]. Bazując na przedstawionym założeniu, można wskazać na pewną istotną właściwość systemów społecznych i prawnych, gdzie w obu przypadkach jako zwornik systemu uznać należy wspólne wartości, które regulują dobór celów oraz dozwolony zakres środków służących ich realizacji. Trudno jest bowiem skonstruować taki system prawny, który byłby wolny od jakichkolwiek wartości wyznaczających jego treść [Ziemiński 1990, 145]. Nie można przy tym zasadnie wskazywać na spójności obowiązującego prawa, jeżeli jego tworzeniu nie towarzyszyło przyjęcie pewnego kanonu wartości podstawowych, wyznaczających kie-

runki tworzenia i interpretacji wprowadzonych elementów. Twierdzenie to można odnosić w tym samym stopniu zarówno do całego systemu prawa, jak i jego poszczególnych gałęzi. Wobec tego należy zauważyć, że gałąź prawa oznacza „zbiór norm, które regulują określoną sferę stosunków społecznych oraz wytwarzają dla tych stosunków instytucje prawne” [Chauvin, Stawecki, i Winczorek 2014, 153]. Do najważniejszych gałęzi prawa należy prawo cywilne, które można podzielić na prawo cywilne materialne, prawo cywilne procesowe oraz prawo cywilne postępowania egzekucyjnego. Postępowanie sądowe powinno zaś zapewniać właściwą jakość rozstrzygania sporów. Warto dodać, że postępowanie cywilne dzieli się na sądowe i pozasądowe, a z kolei sądowe na rozpoznawcze (proces, postępowanie nieprocesowe), pomocnicze i egzekucyjne [Siedlecki i Świeboda 2000, 26].

Formy instytucjonalne ukierunkowane na usprawnienie postępowania nie mogą poza tym niweczyć rozwiązań o charakterze gwarancyjnym. Potrzebny jest tu ‘złoty środek’. Przy stosowaniu i dokonywaniu przez sądy wykładni odnośnie do przepisów również nie wolno pomijać tego oczywistego stwierdzenia. Celem zasady koncentracji materiału procesowego, wchodzącej w skład naczelnych zasad procesowych, stanowiących fundament systemu prawnego, jest przeprowadzenie postępowania w sposób, który zapewni szybkie i sprawne zebranie wszystkich niezbędnych faktów i dowodów dla rozstrzygnięcia sprawy. Ważną rolę odgrywa sędziowskie kierownictwo postępowaniem jako technika prowadzenia postępowania. Sąd decyduje bowiem o sposobie prowadzenia postępowania, o jego przygotowaniu, dyscyplinie procesowej, skupieniu materiału, jak również o zakończeniu procesu. Szybkość postępowania ma sprzyjać interesom stron, ale trzeba też pamiętać, że nadmierny pośpiech nigdy nie sprzyja dobremu osądzeniu sprawy. Wskazuje się zatem, że sprawność postępowania nie może być celem samym w sobie (*tempus veritatis filia*: czas córką prawdy; *festinatio iudiciorum noverca*: pośpiech jest macochą sądu), lecz istotna jest właściwa jakość rozstrzygania sporów oraz pełne respektowanie gwarancji procesowych strony [Pogonowski 2005, 61; Wiśniewski 2009, 59]. W konsekwencji na gruncie ogólnych przepisów ustawy procesowej, postulat szybkości również doznaje ograniczenia.

Należy zauważyć, że regulacja zawarta w art. 217 § 2 *Kodeksu postępowania cywilnego*¹ dotycząca dyskrecjonalnej władzy sędziego jako zasadniczej metody koncentracji materiału procesowego, w pewnym stopniu spowalnia tempo rozpoznania sprawy, jednakże z drugiej strony stwarza sądowi lepsze warunki do poznania faktów umożliwiających prawidłowe rozstrzygnięcie. Powyższa konstatacja pozostaje również w zgodzie z regułą wyrażoną przez ustawodawcę w art. 6 § 1 *in fine* k.p.c. W przepisie tym podkreślono, że szybkość postępowania cywilnego nie może powodować szkody dla prawidłowego wyjaśnienia sprawy. W ten sposób prawodawca daje wyraźną preferencję prawidłowości i skrupulatności w zebraniu materiału procesowego nad szybkością i sprawnością procesu.

Siłą rzeczy nasuwa się pytanie o stopień dopuszczalnego i pożądanego formalizmu procesowego, skoro zwiększenie wymagań formalnych, zaostrzenie rygorów procesowych i systematyczne poszerzanie obowiązków stron postępowania cywilnego podwyższa prawdopodobieństwo zakończenia postępowania cywilnego bez ustalenia podstawy faktycznej rozstrzygnięcia zgodnego z rzeczywistością [Cieślak 2008, 339-40; Wiśniewski 2009, 62]. Na to pytanie będzie musiał również odpowiedzieć ustawodawca.

Warto jednocześnie zauważyć, że ekonomia procesowa oznacza racjonalne, właściwe gospodarowanie procesem, przy czym chodzi nie tylko o szybsze rozpoznanie sprawy, lecz również o zaoszczędzenie sądowi i stronom pracy, o jej zrjonalizowanie. Efektywny jest tylko taki proces, który stwarza warunki do jak najszybszego i najbardziej skutecznego rozstrzygnięcia sporu w konkretnej sprawie, zapewniając jednocześnie ochronę prawną w szerszym znaczeniu, wyrażającą się w jednolitości, stabilności orzecznictwa, ochronie osób zainteresowanych i interesu społecznego [Wengerek 1958, 32]. Obecnie efektywność postępowania jest rozumiana jako jego cecha, która pozwala urzeczywistnić gwarancje konstytucyjnego prawa do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki. Obejmuje ona także dwa aspekty, tj. szybkość postępowania oraz możliwość rzeczywistego skorzystania z gwarancji

¹ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. *Kodeks postępowania cywilnego*, Dz. U. z 2019 r., poz. 1460 z późn. zm. [dalej cyt.: k.p.c.].

ochrony sądowej i jest równie ważna, jak prawidłowość samego orzeczenia.

1. Istota i *ratio legis* zasady koncentracji materiału procesowego

Wprowadzenie zasady koncentracji materiału procesowego na grunt postępowania cywilnego było podyktowane szeregiem niedogodności, które wynikają z długiego rozpoznawania sprawy. Problem przewlekłości postępowania i postulat jej zniesienia mają charakter powszechny i stanowią jeden z podstawowych czynników związanych ze sprawnym funkcjonowaniem systemu prawnego w społeczeństwie [Zuckerman 1999, 12-13]². Przewlekłość postępowania z jednej bowiem strony znacznie podwyższa koszty związane z rozstrzygnięciem sprawy, z drugiej zaś ma wpływ na utrudnienie lub uniemożliwienie prawidłowego jej rozpoznania. Niezaprzeczalnie też ogranicza znaczenie prawa do sądu – sądowego dochodzenia roszczeń [Wengerek 1958, 7-8]. Z upływem czasu coraz trudniej jest zgromadzić odpowiednie środki dowodowe umożliwiające skuteczne dochodzenie roszczeń, jak również dokonać efektywnej obrony procesowej. W orzecznictwie sądowym przyjmuje się, że przewlekłość postępowania ma miejsce wtedy, gdy jest ono długotrwałe, prowadzone rozwickle i trwa ponad konieczność wyjaśnienia okoliczności faktycznych i prawnych niezbędnych do końcowego rozstrzygnięcia, będących w związku przyczynowym z działaniem lub bezczynnością sądu³. W ocenie Sądu Najwyższego, „o przewlekłości można mówić zarówno wtedy, gdy sąd nie podejmuje żadnych czynności, jak i wtedy, gdy je podejmuje, ale nie są one prawidłowe i w ich następstwie dochodzi do zwłoki w rozpatrzeniu sprawy”⁴. Z kolei zgodnie z orzecznictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, oceny przewlekłości postępowania należy dokonywać na tle całkowitej długości postępowania, niezależnie od tego,

² Ponadto C.H. van Rhee stwierdza, że „procedura cywilna oraz przewlekłość urodziły się w tym samym czasie” [Rhee 2004, 1].

³ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 22 marca 2007 r., sygn. akt II S 1/07, Legalis nr 86067.

⁴ Postanowienie Sądu Najwyższego z 11 lutego 2014 r., sygn. akt WSP 9/13, Lex nr 1430407.

przed iloma instancjami sądowymi się ono toczyło i przed jakim sądem jest zawisłe w momencie orzekania o przewlekłości przez sąd krajowy⁵.

W interesie społecznym i indywidualnym jest to, by swego rodzaju pomoc sądu w urzeczywistnieniu prawa materialnego następowała sprawnie i bez przewlekłości. Warto w tym miejscu dodać, że po 1982 r. polskie sądy stanęły przed zjawiskiem „zalewu sprawami cywilnymi” [Ereciński i Weitz 2005, 3-36]. Rozwiązaniem tej sytuacji miały być przyspieszone i uproszczone postępowania. Kolejne nowelizacje k.p.c. wprowadziły nowe postępowania odrębne, w tym elektroniczne postępowanie upominawcze, co miało na celu przyspieszenie rozpoznania pewnej kategorii spraw cywilnych i tym samym przeciwdziałanie przewlekłości postępowania [Manowska 2010, 11-12; Cieślak 2004, 1-2].

W literaturze podkreśla się zauważalną w skali międzynarodowej tendencję do symplifikacji, skracania i przyspieszania procedur sądowych [Ereciński 2002, 1108]. Przykładem postępowań przyspieszonych w państwach należących do Unii Europejskiej są europejskie postępowania transgraniczne w postaci europejskiego postępowania nakazowego i europejskiego postępowania w sprawie drobnych roszczeń. Wszelkie informacje w zakresie procedur obowiązujących w ramach wskazanych postępowań, jak również systemów sądowniczych oraz informacje mające na celu ułatwienie obywatelom całej UE dostępu do wymiaru sprawiedliwości znajdują się na europejskim portalu e-sprawiedliwości i są dostępne w 23 językach⁶.

Przez zasadę koncentracji materiału procesowego w polskiej doktrynie rozumie się te przepisy postępowania, które powinny zapewniać sprawne zgromadzenie materiału procesowego, a w konsekwencji możliwość ograniczenia procesu do jednego posiedzenia zakończonych wyrokiem [Waśkowski 1932, 182; Wengerek 1958, 5, 29]. Wskazana zasada realizuje również postulat szybkości od drugiej strony, gdyż ogranicza w czasie przedstawianie przez strony materiału procesowego, w tym zgłaszanie

⁵ Zob. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 11 października 2005 r. w sprawie 52690/99 *Majewski przeciwko Polsce*.

⁶ Europejski portal e-sprawiedliwości ma w przyszłości stać się uniwersalnym elektronicznym punktem kontaktowym w dziedzinie sprawiedliwości. Jest dostępny pod adresem: <https://e-justice.europa.eu/home.do?action=home&plang=pl&init=true>

zarzutów procesowych lub postępowań wpadkowych [Wengerek 1958, 10-11; Broniewicz 2008, 74; Wiśniewski 2009, 60-61].

Od strony teoretycznej jest to ujęcie, które w zasadzie jest powszechnie akceptowane zarówno w doktrynie polskiej, jak i europejskiej [Weitz 2009, 74; Taruffo 2008, 198-99]. Wskazuje się także, że zasada koncentracji materiału procesowego dotyczy wyłącznie fazy instrukcyjnej postępowania, odnosi się bowiem tylko do gromadzenia materiału. Warto w tym miejscu dodać, że zasada szybkości procesowej, wyróżniana w doktrynie, rozciąga się na całe postępowanie [Berutowicz 1974, 229]. Można w tym miejscu zauważyć, że został również sformułowany postulat proporcjonalności polegający na tym, że czas i zasoby przeznaczone na rozstrzygnięcie sporów o fakty powinny być proporcjonalne do znaczenia tych faktów dla ich rozstrzygnięcia oraz rozmiaru⁷.

Podkreśla się, że zasada koncentracji materiału procesowego nakazuje prowadzenie postępowania w taki sposób, by zebranie wszystkich niezbędnych faktów i dowodów do rozstrzygnięcia sprawy odbyło się szybko i sprawnie [Dolecki 2007, 56]. W klasycznym zaś ujęciu zasada ta sprowadza się do określenia czasu, w jakim w postępowaniu cywilnym powinien być zgromadzony materiał procesowy [Broniewicz 2008, 59]. Zasada koncentracji wytycza zatem granice czasowe realizacji podstawowych ciężarów procesowych, za które należy uznać ciężar twierdzenia oraz ciężar dowodzenia. Wobec tego zasada koncentracji materiału procesowego ogranicza pod względem czasowym możliwość dokonywania czynności procesowych, w wyniku których strony mogą realizować ciężary procesowe, a tym samym świadomie kształtować swoją sytuację procesową [Karolczyk 2013, 522]. W konsekwencji omawiana zasada ma charakter organizacyjny i porządkujący. Poprzez jej implementację realizowane są bowiem określone funkcje, do których zalicza się przede wszystkim przyspieszenie postępowania oraz obniżenie jego kosztów. Jak wskazuje T. Wiśniewski, „ślamazarność organu procesowego jest dolegliwością i dla społeczeństwa (zwiększone koszty wymiaru sprawiedliwości) i dla zainteresowanej osoby (przedłużający się okres niepewności co do swojej sytuacji prawnej)” [Wiśniewski 2009, 59].

⁷ Proporcjonalność jest niewątpliwie elementem koncepcji ekonomii procesowej [Osowy 2002, 137-60; Nekrošius 2002, 21].

Zasada koncentracji materiału procesowego ma swoje pośrednie, prawne umocowanie w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP⁸, z którego wynika, że każdej osobie przysługuje prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Warto w tym miejscu dodać, że Konstytucja RP jako najważniejszy akt prawny, „postrzegana jest jako łącznik pomiędzy systemem społecznym a systemem prawnym, nasączając ten ostatni istotnymi społecznie wartościami i wyznaczając jednocześnie cele systemu prawa” [Witkowska-Moździerz 2017, 26-35].

Należy także zauważyć, że sprawne i szybkie rozpoznanie sprawy jest również nakazem wynikającym z art. 6 ust. 1 *Europejskiej Konwencji i Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*⁹. Przepis ten wskazuje, że każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzygnięciu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej. Celem tej gwarancji jest ochrona stron postępowania przed opóźnieniami proceduralnymi, które mogłyby zagrażać efektywności i wiarygodności wymiaru sprawiedliwości. Takie rozwiązanie zapobiegać ma również sytuacji, w której uczestnik postępowania pozostaje zbyt długo w niepewności co do rozstrzygnięcia [Garlicki, Hofmański, i Wróbel 2010, 364-65]. Można zauważyć, że postanowienie to jest częścią zespołu gwarancji składających się na prawo do rzetelnego procesu [Nowicki 2013, 509-10]. P. Pogonowski wskazuje, że na gruncie art. 6 EKPC, ocena ‘rozsądnosci terminu’ zależy od konkretnej sprawy oraz dokonywana jest na podstawie czterech kryteriów: złożoności sprawy, znaczenia jej rozstrzygnięcia dla interesów skarżącego, zachowania skarżącego oraz zachowania się organu sądowego [Pogonowski 2005, 60].

⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm. [dalej cyt.: Konstytucja RP].

⁹ *Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności* sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., Dz. U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284 [dalej cyt.: EKPC]. Weszła w życie 3 września 1953 r., została ratyfikowana przez Polskę 19 stycznia 1993 r.

W ramach polskiego sądowego postępowania cywilnego wzorzec kontroli zachowania rozsądnego terminu przeprowadzenia całości sprawy realizowany jest przede wszystkim przez zasadę ekonomii procesowej, która znajduje swój wyraz w art. 6 k.p.c., w myśl którego sąd powinien przeciwdziałać przewlekaniu postępowania i dążyć do tego, aby rozstrzygnięcie nastąpiło na pierwszym posiedzeniu, jeżeli jest to możliwe bez szkody dla wyjaśnienia sprawy. Jest bowiem powszechnie akceptowaną tezą, że obok zapewnienia rzeczywistej równości stron postępowania, warunkiem efektywności ochrony prawnej jest szybkość postępowania. Realizują ją m.in. przepisy dotyczące formalizmu oraz koncentracji materiału procesowego [Wengerek 1958, 3].

Przewlekłość postępowania sądowego, naruszająca w konkretnej sprawie standard konwencyjny, może stanowić podstawę skargi skierowanej do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Jak podkreślał wielokrotnie w swoim orzecznictwie wskazany Trybunał, wymiar sprawiedliwości nie może być sprawowany z opóźnieniami prowadzącymi do osłabienia roli i zaufania do sądów¹⁰. Podobną w gwarancję zawiera art. 14 ust. 3 lit. C *Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych*¹¹, stanowiący o prawie do rozprawy bez nieuzasadnionej zwłoki.

Należy dodać, że kolejnym instrumentem, który ma na celu zapewnienie sprawności postępowania jest skarga na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki, wprowadzona ustawą z dnia 17 czerwca 2004 r.¹² W art. 2 ust. 1

¹⁰ Por. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 27 października 1994 r., nr A. 293-B, w sprawie *Katte Klitsche de la Grange v. Włochy*. Zob. Pagiela 2003, 125-44.

¹¹ *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych* otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., wszedł w życie 23 marca 1976 r., ratyfikowany przez Polskę w 1977 r., Dz. U. Nr 38, poz. 167.

¹² Ustawa z dnia 17 czerwca 2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki, Dz. U. Nr 179, poz. 1843 z późn. zm. W uzasadnieniu ustawy powołano się na przepis art. 6 EKPC wskazując, że formułuje on szereg gwarancji rzetelnego procesu sądowego, nakazując jednocześnie, by sprawa była rozpatrzona w tzw. 'rozsądnym terminie'. Należy dodać, że wobec Polski (poza Włochami) zapadło najwięcej wyroków Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości, w których jako podstawę wskazano naruszenie konwencyjnego 'rozsądnego terminu' rozpoznania sprawy sądowej. Ponadto, w latach 1999-2009 ponad połowa naruszeń konwencji stwierdzonych przez Europejski Trybunał Praw Człowieka

przedmiotowej ustawy zawarto definicję terminu przewlekłość postępowania jako sytuację, w której postępowanie w sprawie trwa dłużej niż to konieczne dla wyjaśnienia okoliczności faktycznych i prawnych, które są istotne dla rozstrzygnięcia sprawy, albo dłużej niż to konieczne do załatwienia sprawy egzekucyjnej lub innej dotyczącej wykonania orzeczenia sądowego. Postępowanie ze skargi na przewlekłość postępowania uregulowane zostało jako postępowanie incydentalne (wpadkowe) w ramach postępowania co do istoty sprawy. W razie stwierdzenia bowiem przewlekłości postępowania, sąd może przyznać stronie odpowiednią sumę pieniężną.

Jak wynika z powyższych rozważań, przewlekłość postępowania cywilnego stanowi powszechny problem, któremu należy przeciwdziałać poprzez rozmaite instrumenty prawne, w tym poprzez zasadę koncentracji materiału procesowego, która służyć ma bowiem w swojej istocie umożliwieniu procedowania, gdy środki dowodowe są relatywnie łatwe do zgromadzenia z uwagi na stosunkowo krótki upływ czasu od chwili powstania sporu. Zmaterializowaniu postulatów odnoszących się do szybkości postępowania sprzyjają rozmaite rozwiązania proceduralne. Dotyczą one struktury postępowań odrębnych, określonych uprawnień i obowiązków organów procesowych, uprawnień i ciężarów procesowych stron, jak również następstw procesowych zaniechania albo podjęcia działań rzutujących negatywnie na możliwość koncentracji materiału procesowego.

1.1. Pojęcie materiału procesowego i czynności procesowych

Na konstrukcję postępowania cywilnego składa się cały splot różnorodnych rozwiązań proceduralnych odnoszących się do działania sądu i stron odpowiedniego postępowania. Mają one na celu skontrolowanie przez sąd, z punktu widzenia faktycznego i prawnego, zasadności zgłoszonego przez stronę żądania. Wobec tego zwieńczeniem toku postę-

dotyczyła przewlekłości postępowania (358 przypadków z łącznej liczby 671 wyroków) [Garlicki, Hofmański, i Wróbel 2010, 364-66]. Co więcej, wskazuje się niekiedy, że prażródłem uchwalenia ustawy *o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki*, stał się słynny wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 26 października 2000 r., nr 30210/96, *w sprawie Kudła przeciwko Polsce* [Górecki, Stachowiak, i Wiliński 2010, 10].

powania powinno być należyte wyjaśnienie podstawy faktycznej sprawdzanego żądania, skonkretyzowanie dla tej podstawy normy prawnej oraz wydanie odpowiedniego orzeczenia [Jodłowski, Resich, Lapierre, i in. 2007, 32-33; Siedlecki 1958, 8; Dolecki 2007, 17-18].

Podstawa faktyczna rozstrzygnięcia, tj. stan rzeczy istniejący w chwili zamknięcia rozprawy, powinna obejmować fakty mające znaczenie według przepisów prawa materialnego (tzn. fakty istotne), dowody, na których sąd oparł rozstrzygnięcie oraz przyczyny, dla których sąd określonym dowodom odmówił wiarygodności bądź mocy dowodowej. Natomiast element prawny uzasadnienia sprowadza się do obowiązku wyjaśnienia przez sąd podstawy prawnej rozstrzygnięcia wraz z przytoczeniem przepisów prawa [Berutowicz 1974, 131, 140-41].

Faktyczna płaszczyzna procesu cywilnego składa się zatem z następujących faz: gromadzenia informacji, weryfikowania ich oraz rozstrzygnięcia sprawy [Verkerk 2010, 1]. Należy zauważyć, że samo słowo proces, pochodzące od łac. *processus*, oznacza spójny związek chronologicznie następujących po sobie stadiów rozwoju, składających się na jednolity cykl [Wiśniewski 2009, 20].

Wobec powyższego można wyjaśnić pojęcie ‘materiału procesowego’ wskazując, że jest to całość twierdzeń (informacji o faktach) wchodzących w skład postawy faktycznej sprawy oraz dowodów, czyli środków wykazywania prawdziwości twierdzeń. Na podstawie konfrontacji dowodów i twierdzeń, sąd dochodzi do ustalenia podstawy faktycznej rozstrzygnięcia [Rylski 2009, 387-99]. To z kolei pozwala na dokonanie subsumcji, a w konsekwencji na wydanie odpowiedniego orzeczenia, czyli realizację celu postępowania cywilnego.

W ramach procesu cywilnego można wyróżnić odrębne z punktu widzenia realizowanych zadań zespoły czynności i zdarzeń procesowych, przy czym niektóre z nich mogą się składać tylko z jednego elementu konstrukcyjnego, jakim jest czynność procesowa. Bez czynności procesowych nie byłoby możliwe uruchomienie, przebieg i zakończenie postępowania cywilnego, w tym postępowań odrębnych [Świeboda 1990, 7].

Gromadzenie materiału procesowego następuje za pomocą czynności procesowych, co z kolei przedkłada się na podstawowe zagadnienie, jakim jest struktura postępowania cywilnego. Punktem wyjścia musi być usta-

lenie znaczenia wskazanego terminu przy jednoczesnym selektywnym skorzystaniu z dorobku doktryny w tym zakresie.

Należy zauważyć, że choć termin ‘czynność procesowa’ posiada charakter prawny (ustawowy), w k.p.c. nie przewidziano jego definicji. Wobec tego doktryna wypracowała wiele teorii, definicji oraz klasyfikacji tego pojęcia, co podlega również krytyce. P. Rylski podkreśla, że pojęcie czynności procesowych jest jedną z najbardziej spornych kwestii procesu cywilnego [Rylski 2009, 26]¹³. Podnosi się, że prawo procesowe nie zna „zasady swobody czynności procesowych”, wobec tego wyraźnie wskazuje, jakie czynności są dopuszczalne oraz w jaki sposób należy ich dokonywać [tamże, 44]. Zakres przedmiotowy tych czynności nie jest zatem nieograniczony. Zarówno sąd, jak i strony oraz inne podmioty mogą dokonywać tylko takich czynności procesowych, które przewidział i im przypisał ustawodawca [Wiśniewski 2009, 23]. Omawiane czynności są konwencjonalne i sformalizowane z punktu widzenia formy, trybu i terminu przewidzianego przez prawo procesowe [Siedlecki 1951, 698-705]. Jak wynika z powyższego, czynności procesowe muszą mieć swoją podstawę normatywną. Wskazuje się zatem na wymogi prawne czynności procesowych, przez co rozumiane jest „wskazanie w ustawie cech (właściwości) czynności procesowej, które winna ona posiadać, aby była prawidłowa, a tym samym i w pełni prawnie skuteczna” [Berutowicz 1974, 198]. Ponadto należy zauważyć, że na podstawie kryterium podmiotowego

¹³ W. Berutowicz zaakcentował w swej definicji tę cechę czynności procesowej, która wpływa na dynamikę postępowania. Według niego czynności procesowe to takie „działania podmiotów postępowania cywilnego, które podejmowane są na podstawie odpowiednich uprawnień bądź w wykonaniu obowiązków procesowych i w formie uregulowanej przez prawo procesowe dla wywołania określonych skutków prawnoprocesowych” [Berutowicz 1974, 191, 206]. Według M. Waligórskiego, czynnościami procesowymi są działania skierowane na sprowadzenie pewnych skutków w procesie [Waligórski 1947, 555]. Z kolei W. Miszewski zaznacza, że czynność prawna to „każda czynność przewidziana w ustawie podejmowana przez sąd lub organ sądowy, albo przez uczestników postępowania celem wszczęcia, przeprowadzenia i zakończenia procesu” [Miszewski 1946, 56]. W. Siedlecki podkreśla zaś, że czynność procesowa to każda „czynność podmiotów procesowych, która według obowiązującej ustawy procesowej może wyrzucić skutki dla procesu cywilnego jako aktu prawnego złożonego [Siedlecki 1951, 698-705]. Istotne znaczenie ma określenie tych skutków (rezultatów) czynności. Należą do nich kształtowanie rozwoju procesu albo wpływanie na treść wyroku [Cieślak 2001, 29-35].

można dokonać klasyfikacji czynności procesowych dokonywanych przez uczestników i organy postępowania [Mokry 1993, 53]. Wśród czynności uczestników, za pomocą których zmierzają oni do uniknięcia niekorzystnego skutku procesowego w postaci uprawomocnienia się orzeczenia zawierające niekorzystne rozstrzygnięcie, największe znaczenie mają czynności polegające na zaskarżeniu orzeczeń.

Czynności procesowe, czyli zgodne z prawem i świadome (intencjonalne) działania sądu oraz stron, które wpływają na kształt wydanego orzeczenia, są jednocześnie wynikiem i warunkiem koniecznym efektywnej współpracy między sądem i stronami. Dodatkowo mają na celu nadanie znaczenia procesowego zdarzeniom prawnym, jak również podlegają wykładni. Ponadto charakteryzują się odwoalnością, gdyż są związane z uprawnieniami stron [Siedlecki 1951, 698-705; Wiśniewski 2009, 24].

Spośród wielu wypowiedzi dotyczących czynności procesowych, szczególną uwagę należy zwrócić na stanowisko E. Waśkowskiego, przedstawiciela doktryny przedwojennej, który wskazał, że czynności procesowe stron są sposobami urzeczywistnienia praw procesowych i posiadają cztery istotne cechy: fakultatywność, niesamodzielność, prekluzyjność oraz odwoalność [Waśkowski 1932, 170; Świeboda 1990, 61; Berutowicz 1974, 206].

W doktrynie dokonano również podziału czynności procesowych stron ze względu na kryterium celu. Jedną z tak wyróżnionych kategorii są czynności, które mają wpływ na ustalenie podstawy faktycznej rozstrzygnięcia, tj. czynności zbierania materiału procesowego. Zalicza się do niej twierdzenia i wnioski dowodowe. Mowa zatem o czynnościach, za pomocą których strony przedstawiają bądź modyfikują materiał procesowy w toku postępowania cywilnego [Waligórski 1947, 555]¹⁴.

1.2. System dyskrecjonalnej władzy sędziego

W k.p.c. w zakresie koncentracji materiału procesowego przewidziano jako dominujący system dyskrecjonalnej władzy sędziego uzupełniony

¹⁴ Dodatkowo W. Berutowicz wskazuje na klasyfikacje czynności procesowych ze względu na treść [Berutowicz 1974, 209].

jedynie elementami prekluzji [Góra-Błaszczkowska 2013, 577]. Takie połączenie wydaje się trafne. System prekluzji mobilizuje strony do aktywności i sprawnego działania od początku procesu, ale często stanowi zarazem istotną przeszkodę w dotarciu do prawdy materialnej. Na tym tle rozwiązanie w postaci dyskrecjonalnej władzy sędziego unormowane w art. 217 k.p.c. stwarza stronom możliwość przywoływania faktów i dowodów w czasie trwania całego postępowania, jeżeli strona uprawdopodobni, że nie zgłosiła ich we właściwym czasie bez swojej winy lub uwzględnienie spóźnionych twierdzeń i dowodów nie spowoduje zwłoki w rozpoznaniu sprawy, albo że występują inne wyjątkowe okoliczności. Należy dodać, że w przepisie § 3 wskazanego artykułu zawarto rygor pominięcia środków dowodowych, jeżeli okoliczności sporne zostały już dostatecznie wyjaśnione lub jeżeli strona powołuje dowody jedynie dla zwłoki.

Kolejnym wyrazem stosowania systemu dyskrecjonalnej władzy sędziego są uprawnienia sądu określone w przepisie art. 103 k.p.c. Zgodnie z § 1 przywołanego artykułu, niezależnie od wyniku sprawy, sąd może włożyć na stronę lub interwenienta obowiązek zwrotu kosztów wywołanych ich niesumiennym lub oczywiście niewłaściwym postępowaniem. Jak wynika z kolejnego § 2, odnosi się to do kosztów powstałych wskutek uchylenia się od wyjaśnień lub złożenia wyjaśnień niezgodnych z prawdą, zatajenia lub opóźnionego powołania dowodów, a także nieuzasadnionej odmowy poddania się mediacji.

System dyskrecjonalnej władzy sędziego stanowi zatem zasadniczą metodę koncentracji materiału procesowego prezentowanego przez strony. Stosowane w postępowaniu cywilnym środki koncentracji materiału procesowego mają na celu pewne ograniczenie w czasie możliwości przytaczania przez strony twierdzeń i faktów oraz składania wniosków dowodowych, co jest jednocześnie niezbędne dla zrozumienia rozmaitych proceduralnych ujęć omawianej zasady. Przepisy zobowiązujące do wskazania twierdzeń i dowodów w określonym terminie wyrażają bowiem zasadę koncentracji materiału procesowego. Z kolei rygor uchybienia terminowi w postaci utraty prawa powoływania twierdzeń i dowodów w dalszym toku postępowania jest konsekwencją zasady prawdy formalnej [Pelczyński 2004, 336-40]. Ocena dopuszczalności przytaczania faktów

i zgłaszania dowodów pozostawiona jest sądowi do dyskrejonalnego uznania.

Zasada koncentracji materiału procesowego może być realizowana na dwa sposoby, tzn. poprzez system dyskrejonalnej władzy sędziego bądź przez system prekluzji oparty na zasadzie ewentalności [Weitz 2009, 75]. Przez długie lata najsilniejszym środkiem służącym koncentracji materiału procesowego była dyskrejonalna możliwość pominięcia faktów i dowodów powoływanych przez stronę dla zwłoki. Środkiem wartym uwagi, choć ograniczonym w wyniku licznych nowelizacji k.p.c., jest również instytucja prekluzji, której jednak działanie w zwykłym postępowaniu procesowym jest zawężone, co wynika z art. 207 § 3 k.p.c. Należy podkreślić, że system prekluzji polega na tym, że ustawa w sposób wyraźny określa termin, do którego można gromadzić materiał procesowy, a po jego upływie jest to niedopuszczane. Cechą systemu prekluzji jest ponadto wykluczenie spóźnionego materiału z mocy ustawy, co stanowi rygor procesowy [tamże, 76]¹⁵. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że orzecznictwo Sądu Najwyższego ewaluowało z czasem w kierunku wyłączenia z systemu prekluzji zasady ewentalności. W swych orzeczeniach wskazuje on bowiem, że pominięcie twierdzeń, zarzutów i dowodów „uzależnione jest od swobodnego, ale nie dowolnego uznania sądu”, który może stwierdzić ma podstawie swobodnej oceny okoliczności, że potrzeba ich powołania wynika później albo że ich powołanie w czasie nie było możliwe¹⁶. Przytoczone poglądy sformułowano

¹⁵ T. Wiśniewski wskazuje, że w sprawie, w której w rachubę wchodzi prekluzja dowodowa, należy rozważyć czy zgłaszany wniosek dowodowy nie jest sprekludowany [Wiśniewski 2009, 206]. Warto zauważyć, że w literaturze, rozważając sposób rozumienia przepisów dotyczących prekluzji, podkreśla się, że zaniechanie wymaganych czynności tj. zgłoszenia okoliczności faktycznych, zarzutów i wniosków dowodowych, powoduje bezpowrotną utratę możliwości ich podjęcia w dalszym toku postępowania. Jednocześnie wskazuje, że wyjątek będzie stanowiła sytuacja, gdy możliwość bądź potrzeba przedstawienia okoliczności faktycznych zarzutów i wniosków dowodowych wynika później. W takim wypadku uwzględnienie ich przez sąd, a zgłoszonych przez stronę z naruszeniem rygorów zawartych w odpowiednich przepisach, stanowi uchybienie mogące być przyczyną odwoławczą [Ereciński 2007, 515].

¹⁶ Zob. Wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 21 lutego 2007 r., sygn. akt I CSK 446/06 LEX nr 253393; z dnia 27 marca 2008 r., sygn. akt III SK 26/07, LEX nr 432193; z dnia 18 kwietnia 2008 r., sygn. akt II CSK 667/07, LEX nr 398415; z dnia 20 stycznia 2009 r., sygn. akt II CSK 423/08, LEX nr 527191.

także w literaturze przedmiotu [Pawlaczyk 2011, 57-68; Karolczyk 2012, 51-58].

Podkreślenia wymaga również fakt, że nie zawsze przewidziane dla danej metody środki stanowią środki w czystej postaci. Spotyka się system mieszany łączący elementy obu metod, czyli systemu dyskrecjonalnej władzy sędziego oraz systemu prekluzji. Na gruncie k.p.c. nie zastosowano zatem jednolitej metody [Jodłowski, Resich, Lapierre, i in. 2007, 154].

2. Katalog naczelných zasad procesowych a zasada koncentracji materiału procesowego

Naczelne zasady procesowe to społecznie ważne ogólne dyrektywy, regulujące najbardziej istotne i kluczowe kwestie w procesie cywilnym. Ogólne zasady procesowe wraz ze szczegółowymi rozwiązaniami (instytucjami) i konkretnymi przepisami prawnymi mają za zadanie sprzyjać realizacji podstawowego celu procesu cywilnego, czyli udzielenia poprzez prawidłowe zastosowanie prawa materialnego, oczekiwanej ochrony naruszonego prawa podmiotowego¹⁷. Należy zaznaczyć, że przejawy wszystkich zasad procesowych zostały mniej lub bardziej wyraziście zaznaczone normatywnie¹⁸. Jak wskazuje T. Wiśniewski, w doktrynie procesu cywilnego kilka zasad procesu cywilnego, określaných zazwyczaj jako naczelne, ma już utrwaloną tradycję. Tradycyjne wyróżnia się następujące zasady: 1) prawdy materialnej i prawdy formalnej; 2) kontradyktoryjności; 3) dyspozycyjności; 4) równości stron; 5) swobodnej oceny dowodów; 6) koncentracji materiału procesowego; 7) bezpośredniości; 8) ustności i pisemności; 9) jawności; 10) formalizmu procesowego [Wiśniewski 2009, 49]¹⁹.

¹⁷ Szerzej na temat rozwoju zasad postępowania cywilnego zob. Resich 1977, 1378-385.

¹⁸ Według przedstawicieli teorii prawa, istnieją trzy rodzaje zasad prawa: wyrażone wprost w przepisach prawnych, określane na podstawie wykładni przepisów oraz zasady, które nie wynikają bezpośrednio z przepisów prawnych, ale są uznawane ze względów moralnych, prakseologicznych lub zwyczajowych. Szerzej zob. Wronkowska, Zieliński, i Ziemiński 1974, 60; Jakubecki 2006, 361-63.

¹⁹ Należy zauważyć, że obok wyszczególnionych wyżej zasad, W. Siedlecki wymienia jeszcze takie zasady, jak: kierownictwa sędziowskiego i instancyjności [Siedlecki i Świeboda 2000, 57]. Z kolei B. Bładowski wskazuje dodatkowo na zasady:

Należy jeszcze dodać, że w doktrynie w odniesieniu do zasad dotyczących procesu cywilnego istnieje spór co do samego nazewnictwa, a przede wszystkim co do kryterium wyodrębnienia, a tym samym ich kręgu [Cieślak 1984, 193; Miszewski 1946, 45; Resich 1985, 118]. Niemniej jednak należy podkreślić, że naczelnne zasady postępowania cywilnego to pewne ‘założenia generalne’, ‘idee przewodnie’ systemu prawa procesowego, według których kształtowana jest zarówno treść, jak i forma oraz ich powiązanie z systemem [Berutowicz 1974, 225]. Stanowią one zatem fundamenty systemu przyjęte przez ustawodawcę, determinanty działania sądu oraz stron w postępowaniu [Wiśniewski 2009, 48].

Ze względu na przyjęte założenia niniejszego artykułu, nie ma potrzeby przybliżania, a tym samym analizowania wszystkich zasad postępowania cywilnego. Wystarczy przedstawić kilka uwag natury ogólnej na temat zasad, z którymi zasada koncentracji materiału procesowego wchodzi w najpoważniejsze interakcje, tj. zasady prawdy, dyspozycyjności, kontrydiktoryjności oraz równości.

Według alternatywnego podejścia, używa się nazwy bezprzymiotnikowej – zasada prawdy, która przyjęta jest za podstawę unormowania całego systemu postępowania w sprawach cywilnych [Dolecki 2005, 130-38; Jakubecki 2006, 361-63]²⁰. Jednym z najistotniejszych

wyłączności, legalności, ekonomii procesowej oraz dwuinstancyjności [Bładowski 2008, 29]. Ponadto A. Zieliński do naczelnnych zasad postępowania cywilnego zalicza również zasadę prawa do sądu [Zieliński 2004, 20].

²⁰ Z kolei W. Siedlecki i Z. Świeboda wskazują na zasadę prawdy materialnej, dzięki której wynikiem postępowania cywilnego powinno być orzeczenie zgodne z rzeczywistym stanem rzeczy, a jej przeciwieństwem jest prawda formalna, gdzie sąd wydaje orzeczenie zgodne jedynie z materiałem dostarczonym przez strony [Siedlecki i Świeboda 2000, 58]. Należy przyjąć słusznie za T. Wiśniewskim, że kumulatywna formuła zasady prawdy materialnej i prawdy formalnej, jest najbardziej adekwatna do treści licznie znowelizowanych przepisów oraz oddaje ona najpełniej przez swoją nazwę istotę tej zasady. Ponadto wskazuje on, że jeżeli na rozstrzygnięcie danej sprawy spojrzeć się jednocześnie przez pryzmat obu tych zasad, to można przyjąć, że doszło do zespolenia ich rezultatów, zatem rozstrzygnięcie jest zgodne zarówno z prawdą materialną, jak i formalną. Dodać należy, że terminu ‘prawda materialna’ używa się na określenie takiego stanu rzeczy, w którym ustalenia faktyczne będące podstawą rozstrzygnięcia sprawy odpowiadają faktom rzeczywistym. Z kolei termin ‘prawda formalna (sądowa)’, łączy się ze zgodnością ustaleń sądu z materiałem procesowym

zagadnień procesowych jest gwarancja wykrycia prawdy materialnej w postępowaniu cywilnym. W kontekście systemu zaskarżenia ma to kluczowe znaczenie, ponieważ gdy sąd wyda orzeczenie zgodne ze stanem faktycznym, strony nie składają w tej materii środków odwoławczych, a tym dochodzi do ekonomiki procesu poprzez jego zakończenie już w pierwszej instancji. Mamy więc do czynienia z dwoma gwarancjami wykrycia prawdy materialnej: gwarancją prewencyjną i represyjną²¹.

Wspomnieć należy, że B. Bładowski błędnie wskazał, że zaskarżanie orzeczeń sądowych realizuje w pełni zasadę procesową prawdy obiektywnej [Bładowski 2008, 25]. Trzeba w tym miejscu podkreślić, że zasadę prawdy obiektywnej kreowano w Polsce do czasu transformacji ustrojowej, wskazując na jej zwiążanie z podstawowymi zasadami socjalistycznego ustroju. Zewnętrznym przejawem stosowania tej zasady była tzw. nadopiekuńczość sądów, która polegała na przesadnym działaniu z urzędu sądów pierwszej instancji, ówczesnych sądów rewizyjnych, tj. na uchylaniu orzeczeń sądów pierwszej instancji, w sytuacji gdy sąd z urzędu nie przeprowadził postępowania dowodowego²². Jak wskazuje A. Zieliński, „ta praktyka niestety pokutuje do dzisiaj w wielu sądach” [Zieliński 2004, 22].

przedstawionym przez strony, czyli z materiałem zgromadzonym w aktach sprawy. Szerzej zob. Wiśniewski 2009, 50; Jakubecki 2006, 361-63; Knoppek 2005, 9-14.

²¹ Pierwsza z nich polega przede wszystkim na nałożeniu na wszystkich uczestników postępowania oraz na sąd, obowiązku dążenia do wyjaśnienia rzeczywistego stanu sprawy oraz na wyposażeniu sądu w uprawnienia i środki umożliwiające rozwinięcie w tym kierunku działalności, w tym na wprowadzeniu do procesu nowych podmiotów – w szczególności prokuratora. Z kolei gwarancja represyjna to nic innego, jak właściwy system zaskarżenia nieprawomocnych orzeczeń sądowych oraz kontrola orzeczeń już prawomocnych poprzez zastosowanie nadzwyczajnych środków, np. skargi o wznowienie postępowania [Siedlecki i Świeboda 2000, 58].

²² Przedmiotową kwestię przed nowelizacją z 1996 r. – ustawa z dnia 1 marca 1996 r. o zmianie Kodeksu postępowania cywilnego, rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej – Prawo upadłościowe i Prawo o postępowaniu układowym, Kodeksu postępowania administracyjnego, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. Nr 43, poz. 189 z późn. zm. – regulował art. 232 k.p.c. w związku z uchylonym obecnie art. 3 § 2.

Zasada dyspozycyjności jest przeciwieństwem zasady oficjalności, a więc działania z urzędu²³. Jej istota przejawia się po pierwsze poprzez wszczęcie procesu wyłącznie z inicjatywy stron (*nemo iudex sine actore*), a po drugie, przedmiotem rozpoznawania przez sąd są tylko żądania zgłoszone przez strony (*ne eat iudex ultra petita partium*) i jedynie stronom przysługuje uprawnienie dysponowania zarówno przedmiotem procesu, jak i wszelkimi środkami ofensywnymi i defensywnymi. W procesie cywilnym rozróżnia się dyspozycyjność (rozporządzalność) materialną i formalną²⁴. Ponadto przedmiotowa zasada rozumiana jest również jako kontrola strony nad jej roszczeniami prawa materialnego (aspekt materialny) oraz uprawnieniami procesowymi (aspekt procesowy) [Berutowicz 1957, 24]. Można wobec tego zauważyć, że zachodzi korelacja między dyspozycyjnością formalną, fakultatywnością oraz prekluzyjnością czynności procesowych a doktryną ciężarów procesowych [Wańkowski 1932, 107].

Z kolei zasada kontradiktoryjności, zwana niekiedy zasadą sporności, określa rolę stron, gdyż u podstaw procesu kontradiktoryjnego tkwi spór między stronami w zakresie faktów i ich oceny prawnej. Rola sądu sprowadza się do wydania rozstrzygnięcia na podstawie materiału procesowego zgromadzonego na żądanie stron, który podlega ocenie. Rolą zaś stron jest zgłaszanie z własnej inicjatywy zarówno twierdzeń o faktach (materiał faktyczny), jak i wniosków dowodowych pozwalających na ustalenie przez sąd, które z nich są prawdziwe. Wyrazem wskazanego oczekiwania jest *onus proferendi* (ciężar przytoczeń faktycznych) oraz *onus probandi* (ciężar udowodnienia)²⁵.

²³ Trzeba zauważyć, że zasada dyspozycyjności występuje pod różnymi nazwami. A. Zieliński oraz W. Siedlecki i Z. Świeboda używają określenia zasady dyspozycyjności bądź zasady rozporządzalności [Zieliński 2004, 23; Siedlecki i Świeboda 2000, 60]. T. Wiśniewski określił wskazaną zasadę „odpowiednikiem zasady swobody umów” występującej w prawie zobowiązań [Wiśniewski 2009, 54].

²⁴ Pierwsza z nich polega na prawie do dysponowania przez strony swoimi prawami lub roszczeniami będącymi przedmiotem rozpoznawania przez sąd. Dyspozycyjność formalna zaś to rozporządzanie przez strony czynnościami procesowymi oraz całym tokiem postępowania [Wiśniewski 2009, 54; Zieliński 2004, 23; Siedlecki i Świeboda 2000, 61; Jodłowski, Resich, Lapiere, i in. 2007, 141; Miszewski 1946, 45; Resich 1985, 150].

²⁵ Ponadto jak wskazuje T. Wiśniewski, „zasada kontradiktoryjności nie jest z pewnością narzędziem doskonałym, lecz – jak wskazuje praktyka – spośród innych także

Można w tym miejscu zauważyć, że zasada kontrydiktoryjności jest rozwinięciem zasady dyspozycyjności, ponieważ strony kontrolują, jaki materiał procesowy zostanie w sprawie zgłoszony. Uzasadniona jest zatem teza, że to strony kontrolują ramy sporu oraz kształt materiału procesowego [Waśkowski 1930, 284; Rylski 2009, 379-99]. Należy mieć jednak na uwadze z jednej strony kontrydiktoryjny charakter procesu cywilnego, a z drugiej zaś, że mimo wszystko sąd ma zmierzać do prawdy materialnej.

Zasada równości stron oznacza, że strony biorące udział w postępowaniu cywilnym mają równe prawa procesowe, tzn. każda ze stron ma możliwość korzystania z jednakowych środków prowadzących do obrony swoich interesów w tym postępowaniu [Zieliński 2004, 22]. Nie ulega wątpliwości, że z zasady tej wprost wynika wymóg, aby obie strony miały zagwarantowaną jednakową możliwość obrony swych praw i interesów poprzez zgłaszanie żądań i wniosków, przedstawianie twierdzeń i dowodów oraz korzystanie ze środków zaskarżenia. Zasada ta obejmuje zatem nakaz równego i bezstronnego traktowania obu stron przez sąd i ma fundamentalne znaczenie dla cywilnego wymiaru sprawiedliwości²⁶.

Na zakończenie krótkich rozważań na temat katalogu naczelných zasad procesowych w kontekście zasady koncentracji materiału procesowego konieczne jest także zwrócenie uwagi, że przedmiotowa zasada jest również ściśle powiązana z pozostałymi zasadami, w tym głównie z zasadą: formalizmu oraz ustności i pisemności. Wskazuje się, że postulat szybkości nie może być bowiem traktowany abstrakcyjnie, czyli bez odniesienia do pozostałych naczelných zasad procesowych [Piasecki 2010, 3].

Należy zauważyć, że w doktrynie postępowania cywilnego mnożą się różne wskazania w zakresie instrumentów, na podstawie których można osiągnąć stan rzeczy w postaci poznania prawdy przez sąd, i podmiotów, którym jednocześnie te instrumenty należy powierzyć, tj. sądowi czy stronom. Jak wskazuje T. Wiśniewski, „w tej sytuacji nie ma tu jednej prawidłowej odpowiedzi. Problem przypomina klasyczny przypadek kwa-

niedoskonałych narzędzi, zapewnia rezultat optymalny i pozwala na właściwą efektywność postępowania cywilnego [Wiśniewski 2009, 52].

²⁶ Ponadto nt. rozważań dotyczących zasady równości stron w aspekcie formalizmu procesowego zob. Pogonowski 2005, 69.

dratury koła” [Wiśniewski 2009, 51]. Z jednej strony w doktrynie wyrażono przekonanie, że koncentracja materiału procesowego pozwala sądowi na wyrobienie pełniejszego, rzetelniejszego i lepszego wyobrażenia o sprawie. Stanowi to wynik tego, że funkcją tej zasady jest urzeczywistnianie zasad kontrydiktoryjności, ustności i pisemności, kierownictwa sędziowskiego oraz bezpośredniości [Waśkowski 1930, 303]. Z drugiej zaś strony zdaniem niektórych przedstawicieli doktryny, zasada koncentracji negatywnie rzutuje na ustalenie podstawy rozstrzygnięcia, gdyż stwarza ryzyko wydania orzeczenia na podstawie stanu faktycznego nieadekwatnego do stanu rzeczywistego [Cieślak 2008, 339; Wiśniewski 2009, 51].

E. Wengerek trafnie uznaje, że postulat przyspieszenia postępowania w żaden sposób nie może naruszyć ‘postulatu bezwzględnej realizacji’ zasad prawdy, równości oraz bezpośredniości [Wengerek 1958, 41]. Wskazane stanowisko popiera A. Góra-Błaszczkowska wskazując jednocześnie, że wprawdzie rzeczą sądu jest znalezienie równowagi między wspomnianymi zasadami, „nigdy jednak postulat szybkości postępowania nie może naruszyć czy przeszkodzić realizacji zasady równości stron”, a w razie ich kolizji zasada koncentracji powinna ustąpić [Góra-Błaszczkowska 2008, 123].

Warto także zauważyć, że zasada formalizmu procesowego jest nieodzownym elementem sprawnego i rzetelnego przeprowadzenia postępowania. Poprzez zachowanie wymogów formalnych zarówno sąd, jak również uczestnicy postępowania realizują postulat jawnego, poddanego kontroli jego podmiotów procedowania, w którym możliwe jest skupienie materiału procesowego. Stałe i słuszne żądanie przyspieszenia i racjonalizacja postępowania cywilnego nie będą osiągalne bez formalizacji poszczególnych jego faz [Warzocha 1990, 95; Cieślak 2008, 29-30]. W tym miejscu należy również podkreślić kontekst relacji pomiędzy formalizmem a kontrydiktoryjnością, gdzie przez groźbę dotkliwych konsekwencji mogących prowadzić ostatecznie do przegrania sprawy, system koncentracji wymusza niejako na stronach aktywność procesową, w tym inicjatywę dowodową. W świetle powyższego nie budzi wątpliwości teza, że pewien rygoryzm procesu jest niezbędny w celu zapewnienia rozstrzygnięcia sprawy w rozsądnym terminie. P. Pogonowski wskazuje, że

rodzi się jednak pytanie, jak daleko może sięgać ‘przewaga formy nad treścią’, jak daleko może ustawodawca narzucić twarde reguły formalne dla dochodzenia spraw przed sądem, tak by jednocześnie nie zamknąć do niego realnego dostępu [Pogonowski 2005, 68-69]. Z kolei M. Matczak wykazuje, że formalne prawo wolą współczesnych prawodawców powinno być stosowane w sposób nieformalistyczny [Matczak 2007, 21-27].

3. Sędziowskie kierownictwo postępowaniem

Zasada koncentracji materiału procesowego jest ściśle powiązana z koncepcją techniki prowadzenia postępowania, czyli zasadą kierownictwa sędziowskiego [Osowy 2002, 137-60; Berutowicz 1974, 228-29]. Z tego względu zagadnienie to zasługuje na szczególne potraktowanie. Koncepcja kierowania postępowaniem przez sędziego ma w Europie rodowód austriacki i jest uznawana za najbardziej charakterystyczną cechę modelu austriackiego oraz główny sposób dążenia do zapewnienia jego sprawności [Oberhammer 2004, 217-32; Verkerk 2010, 351, 359]. Polska myśl procesowa, za doktryną austriacką, ze względu na zakres podejmowanych czynności wyróżnia formalne (*die formelle Prozessleitung*) i materialne (*die materielle Prozessleitung*) kierownictwo postępowaniem. Pierwsze pojęcie dotyczy czynności procesowych sądu lub przewodniczącego, które mają zapewnić sprawny przebieg rozprawy np. oznaczenie kolejności, w jakiej przeprowadzane są dowody oraz dbałość o to, aby strony i inni uczestnicy postępowania mogli realizować swoje uprawnienia. Z kolei drugie ze wskazanych pojęć odnosi się do tych czynności procesowych, których celem jest skupienie, zebranie bądź uzupełnienie materiału procesowego zarówno w sferze faktycznej, jak i dowodowej przez sąd, a w konsekwencji doprowadzenie do wydania trafnego i rzetelnego orzeczenia. Sąd powinien zatem dążyć do możliwie szybkiego rozstrzygnięcia sprawy, co zobowiązuje go do rzetelnego rozpatrzenia zgłoszonych przez strony wniosków dowodowych tak, aby ostatecznie uniknąć prowadzenia zbędnego postępowania dowodowego. Przejawem tej zasady jest m.in. formalne i materialne kierowanie rozprawą przez przewodniczącego [Warzocha 1990, 779; Rechberger i Simotta 2009, 308; Waškowski 1932, 111; Berutowicz 1974, 244]. Należy dodać, że W. Siedlecki zauważył, że w zależności od etapu postępowania można wśród

czynności procesowych sądu wyróżnić czynności: przygotowawcze, orzecznicze i kontrolne [Siedlecki 1966, 858-65].

Zasada sędziowskiego kierownictwa postępowaniem ma na celu zatem nadanie sądowi, jako organowi sprawującemu wymiar sprawiedliwości, rolę organizatora i koordynatora czynności procesowych wszystkich podmiotów postępowania. Czynności procesowe sądu zwane są również ‘czynnościami kierującymi’, a działanie sądu jest określane mianem ‘kierownictwa sędziowskiego’. Należy zauważyć, że niektórzy przedstawiciele doktryny rozumieją tę zasadę wąsko, tzn. jako nadanie „sądowi uprawnień do podejmowania z własnej inicjatywy czynności procesowych mających na celu realizację właściwej koncentracji materiału procesowego” [Osowy 2002, 137-60; Weitz i Grzegorzcyk 2012, 126].

Warto w tym miejscu przytoczyć wypowiedź T. Wiśniewskiego, która trafnie oddaje dominujący w doktrynie pogląd na tę rolę sądu: „Zadaniem sądu jest bowiem wypracowanie już w początkowej fazie postępowania właściwej koncepcji prowadzenia i rozstrzygnięcia procesu. Bez takiej koncepcji, a może być ona nawet alternatywna, trudno mówić o przestrzeganiu zasady koncentracji materiału procesowego, a w efekcie o należytej sprawności postępowania” [Wiśniewski 2009, 33].

Obecny model postępowania, zwłaszcza w zakresie kierownictwa formalnego i materialnego nie zapewnia jednak efektywnego przygotowania i osądzenia sprawy. Postulat zakończenia postępowania w miarę możliwości na jednym posiedzeniu jest bowiem w większości spraw w praktyce nieosiągalny²⁷.

Podsumowanie

Celem niniejszego artykułu było przybliżenie normatywnego kształtu zasady koncentracji materiału procesowego funkcjonującej na gruncie polskiej procedury cywilnej, mającej doniosłe znaczenie społeczne. Regulacja ta ma służyć możliwie jak najszybszemu przeprowadzeniu postępowania, z poszanowaniem jednak nadrzędnego postulatu, jakim jest

²⁷ Szerzej na temat wad polskiego modelu kierownictwa postępowaniem zob. Łazarska 2012, 50-75.

dokonywanie przez sąd prawdziwych ustaleń faktycznych. Zasada koncentracji materiału procesowego jest ściśle powiązana z koncepcją techniki prowadzenia postępowania, czyli zasadą kierownictwa sędziowskiego. Wchodzi ona także we wzajemne związki z innymi naczelnymi zasadami procesowymi, stanowiącymi fundamenty systemu prawnego, przyjętymi przez ustawodawcę i determinującymi jednocześnie działania sądu i stron w postępowaniu.

Warto podkreślić, że w k.p.c. w zakresie koncentracji materiału procesowego przewidziano jako dominujący system dyskrecjonalnej władzy sędziego uzupełniony jedynie elementami prekluzji. System dyskrecjonalnej władzy sędziego stanowi obecnie zasadniczą metodę koncentracji materiału procesowego prezentowanego przez strony. Stosowane w postępowaniu cywilnym środki koncentracji materiału procesowego mają zatem na celu pewne ograniczenie w czasie możliwości przytaczania przez strony twierdzeń i faktów oraz składania wniosków dowodowych, co jest jednocześnie niezbędne dla zrozumienia rozmaitych proceduralnych ujęć omawianej zasady.

PIŚMIENNICTWO

- Berutowicz, Włodzimierz. 1957. *Zasada dyspozycyjności w postępowaniu cywilnym*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.
- Berutowicz, Włodzimierz. 1974. *Postępowanie cywilne w zarysie*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Białyszewski, Henryk. 1972. „Przedmowa.” W Parsons, Talcott. *Szkice z teorii socjologicznej*, X-XI. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bładowski, Bogdan. 2008. *Środki odwoławcze w postępowaniu cywilnym*. Kraków: Wydawnictwo Zakamycze.
- Broniewicz Witold. 2008. *Postępowanie cywilne w zarysie*. Warszawa: LexisNexis.
- Chauvin, Tatiana, Tomasz Stawecki, i Piotr Winczorek. 2014. *Wstęp do prawoznawstwa*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Cieślak, Marian. 1984. *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Cieślak, Sławomir. 2001. „Zasada formalizmu przy wnoszeniu środków odwoławczych w postępowaniu cywilnym.” *Przełąd Sądowy* 4:29-35.

- Cieślak, Sławomir. 2004. *Postępowania przyspieszone w procesie cywilnym. Zarys postępowania nakazowego, upominawczego i uproszczonego*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Cieślak, Sławomir. 2008. *Formalizm postępowania cywilnego*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Dolecki, Henryk. 2005. „Nadużycie prawa do sądu.” W *Sądownictwo administracyjne gwarantem wolności i praw obywatelskich 1980-2005*, red. Jerzy Góral, Roman Hauser, i Janusz Trzcíński, 130-38. Warszawa: Naczelny Sąd Administracyjny.
- Dolecki, Henryk. 2007. *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*. Warszawa: LexisNexis.
- Ereciński, Tadeusz, red. 2002. *Komentarz do Kodeksu postępowania cywilnego. Część pierwsza. Postępowanie rozpoznawcze*. T. 1. Warszawa: LexisNexis.
- Ereciński, Tadeusz, red. 2007. *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Część pierwsza. Postępowanie rozpoznawcze. Część druga. Postępowanie zabezpieczające*. T. 2. Warszawa: LexisNexis.
- Ereciński, Tadeusz, i Karol Weitz. 2005. „Efektywność ochrony prawnej udzielanej przez sądy w Polsce.” *Przegląd Sądowy* 10:3-36.
- Garlicki, Lech, Piotr Hofmański, i Andrzej Wróbel. 2010. *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz do artykułów 1-18*. T. 1. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Góra-Błaszczkowska, Agnieszka. 2008. *Zasada równości stron w procesie cywilnym*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Góra-Błaszczkowska, Agnieszka, red. 2013. *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*. T. 1. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Górecki, Piotr, Stanisław Stachowiak, i Paweł Wiliński. 2010. *Skarga na przewlekłość postępowania przygotowawczego i sądowego. Komentarz*. Warszawa–Kraków: Wydawnictwo Zakamycze.
- Jakubecki, Andrzej. 2006. „Naczelne zasady postępowania cywilnego w świetle kodeksu postępowania cywilnego”. W *Czterdziestolecie kodeksu postępowania cywilnego. Zjazd Katedr Postępowania Cywilnego w Zakopanem (07-09.10.2005)*, red. Andrzej Oklejak, 361-63. Kraków: Wydawnictwo Zakamycze.
- Jodłowski, Jerzy, Zbigniew Resich, Jerzy Lapierre, i in., red. 2007. *Postępowanie cywilne*. Warszawa: LexisNexis.
- Karolczyk, Bartosz. 2012. „Nowelizacja kodeksu postępowania cywilnego a prekluzja procesowa w postępowaniu zwyczajnym przed sądem pierwszej instancji.” *Przegląd Prawa Handlowego* 1:51-58.
- Karolczyk, Bartosz. 2013. *Koncentracja materiału procesowego w postępowaniu cywilnym przed sądem pierwszej instancji*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.

- Knoppek, Krzysztof. 2005. „Zmierzch zasady prawdy obiektywnej w procesie cywilnym.” *Palestra* 50, nr 1-2:9-14.
- Krukowski, Józef. 2015. „Kultura a prawo w społeczeństwie pluralistycznym.” *Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie* 7:63-75.
- Manowska, Małgorzata. 2010. *Postępowania odrębne w procesie cywilnym*. Warszawa: LexisNexis.
- Łazarska, Aneta. 2012. „Sędziowskie kierownictwo postępowaniem.” *Przegląd Sądowy* 5:50-75.
- Matczak, Marcin. 2007. „Formalność prawa a formalizm w jego sądowym stosowaniu.” *Przegląd Sądowy* 17, nr 4:21-27.
- Miszewski, Waclaw. 1946. *Proces cywilny w zarysie. Część pierwsza*. Warszawa–Łódź: Księgarnia Wydawnictw Prawniczych.
- Mokry, Józef. 1993. *Czynności procesowe podmiotów dochodzących ochrony praw w postępowaniu cywilnym*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Nekrošius, Vytautas. 2002. *Postępowanie cywilne: zasada koncentracji postępowania cywilnego i możliwości jej realizacji*. Wilno: Wydawnictwo Uniwersytetu Wileńskiego
- Nowicki, Marek. Antoni. 2013. *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Oberhammer, Paul. 2004. „Speeding up civil litigation in Austria: past and present instruments.” W *The law's delay. Essays on Undue Delay in Civil Litigation*, red. Cornelis H. van Rhee, 217-32. Antwerpia–Oxford.
- Osowy, Piotr. 2002. „Zapobieganie przewlekłości postępowania cywilnego z uwzględnieniem znaczenia zasady koncentracji materiału procesowego (zagadnienia wybrane).” *Rejent* 11:137-60.
- Pawlaczyk, Bartosz. 2011. „Ograniczenia stosowania prekluzji w procesie cywilnym.” *Państwo i Prawo* 66, z. 5:57-68.
- Pagiela, Andrzej. 2003. „Zasada „fair trial” w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.” *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 2:125-44.
- Pelczyński, Michał. 2004. „Prekluzja w zgłaszaniu twierdzeń i dowodów w I instancji w postępowaniu zwykłym, w sprawach gospodarczych, nakazowym, upominawczym i uproszczonym.” *Monitor Prawniczy* 7:336-40.
- Piasecki, Kazimierz. 2010. „Wprowadzenie.” W *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, red. Kazimierz Piasecki, 3-32. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Pogonowski, Piotr. 2005. *Realizacja prawa do sądu w postępowaniu cywilnym*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.

- Rechberger, Walter, i Daphne-Ariane Simotta. 2009. *Grundriss des österreichischen Zivilprozessrecht- Erkenntnisverfahren*. Wiedeń: MANZ Verlag.
- Resich, Zbigniew. 1977. „Wpływ nauki radzieckiej na ukształtowanie się podstawowych zasad polskiego procesu cywilnego.” *Nowe Prawo* 10-11:1378-385.
- Resich, Zbigniew. 1985. *Istota procesu cywilnego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Rhee van, Cornelis H. 2004. „The law’s delay: an introduction.” W *The law’s delay. Essays on Undue Delay in Civil Litigation*, red. Cornelis H. van Rhee, 1-21. Antwerpia–Oxford: Intersentia.
- Rylski, Piotr. 2009. „Aktywność sądu w zakresie zbierania materiału faktycznego sprawy w przygotowawczej fazie postępowania cywilnego (art. 207 § 2 i 3 k.p.c.)” W *Materiały konferencyjne Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Postępowania Cywilnego, Szczecin–Niechorze, 28-30 września 2007 r.*, red. Henryk Dolecki, i Kinga Flaga–Gieruszyńska, 379-99. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Rylski, Piotr. 2009. *Działanie sądu z urzędu w zakresie ustalenia podstawy faktycznej rozstrzygnięcia w procesie cywilnym*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Siedlecki, Władysław. 1951. „Czynności procesowe.” *Państwo i Prawo* 11:698-705.
- Siedlecki, Władysław. 1958. „Pojęcie i cel postępowania cywilnego i prawa procesowego.” W *Postępowanie cywilne. Część ogólna*, red. Jerzy Jodłowski, i Władysław Siedlecki, 5-26. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Siedlecki, Władysław. 1966. „Rola sądu w postępowaniu cywilnym (rozpoznawczym).” *Państwo i Prawo* 12:858-65.
- Siedlecki, Władysław, i Zdzisław Świeboda. 2000. *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*. Warszawa: LexisNexis.
- Świeboda, Zdzisław. 1990. *Czynności procesowe w sądowym postępowaniu cywilnym*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Taruffo, Michele. 2008. „Orality and writing as factors of efficiency in civil litigation.” W *Oral and Written Proceedings: Efficiency in Civil Procedure*, t. 1, red. Fiorenzo Carpi, 185-204. Walencja: Manuel Cartells.
- Waligórski, Michał. 1947. *Proces cywilny. Funkcja i struktura*. Warszawa: Wydawnictwo Gebethner i Wolff.
- Warzocha, Edward, red. 1990. *Współczesne tendencje rozwoju prawa procesowego cywilnego*. Warszawa.
- Waśkowski, Eugeniusz. 1930. „Zasady procesu cywilnego.” *Rocznik Prawniczy Wileński*, t. IV, 271-303.

- Wańkowski, Eugeniusz. 1932. *System procesu cywilnego*. Wilno: Drukarnia Zorza.
- Wańkowski, Eugeniusz. 1932. *Podręcznik procesu cywilnego*. Wilno: Drukarnia Zorza.
- Weitz, Karol. 2009. „Między systemem dyskrecjonalnej władzy sędziego a systemem prekluzji – ewolucja regulacji prawa polskiego.” W *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych*, red. Henryk Dolecki, i Kinga Flaga-Gieruszyńska, 73-99. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Weitz, Karol, i Piotr Grzegorzczak. 2012. „Komentarz do art. 6.” W *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, red. Tadeusz Ereciński, 124-42. Warszawa: Lexis Nexis.
- Wengerek, Edmund. 1958. *Koncentracja materiału procesowego w postępowaniu cywilnym* Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.
- Wiśniewski, Tadeusz. 2009. *Przebieg procesu cywilnego*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Witkowska-Moździerz, Katarzyna. 2017. „Konstytucjonalizacja systemu prawa, a stanowienie, stosowanie i korygowanie prawa karnego.” *Kwartalnik o Prawach Człowieka* 3-4:26-35.
- Wronkowska, Sławomira, Maciej Zieliński, i Zygmunt Ziemiński. 1974. *Zasady prawa. Zagadnienia podstawowe*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.
- Verkerk, Remme. 2010. *Fact-finding in civil litigation: a comparative perspective*. Maastricht: University.
- Zieliński, Andrzej 2004. *Postępowanie cywilne. Kompendium*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Ziemiński, Zygmunt. 1990. *Wstęp do aksjologii dla prawników*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.
- Zuckerman, Adrian. A.S. 1999. „Justice in Crisis: Comparative Dimensions of Civil Procedure.” W *Civil justice in crisis: comparative perspectives of civil procedure*, red. Adrian A.S. Zuckerman, 3-52. Oxford–Nowy Jork: Oxford University Press.

Zasada koncentracji materiału procesowego w postępowaniu cywilnym

Streszczenie

Naczelne zasady procesowe, stanowiąc fundament systemu procesowego, charakteryzują się doniosłą rolą społeczną oraz szerokim zasięgiem funkcjonalnym. Jedną z najważniejszych zasad, mającą podstawowe znaczenie w postępowaniu cywilnym, jest zasada koncentracji materiału procesowego, która jest określona m.in. przepisami *Kodeksu postępowania cywilnego*. Nakazuje ona prowadzenie postępowania w taki sposób, by zebranie wszystkich niezbędnych faktów i dowodów do rozstrzygnięcia sprawy odbyło się szybko i sprawnie. Zasada

koncentracji materiału procesowego wytycza granice czasowe realizacji podstawowych ciężarów procesowych, za które należy uznać ciężar twierdzenia oraz ciężar dowodzenia. Wobec tego zasada ta ogranicza pod względem czasowym możliwość dokonywania czynności procesowych, w wyniku których uczestnicy mogą realizować ciężary procesowe, a tym samym świadomie kształtować swoją sytuację procesową. Zasada koncentracji materiału procesowego wchodzi w korelację z innymi naczelnymi zasadami procesowymi, przyjętymi przez ustawodawcę i determinującymi jednocześnie działania sądu i stron w postępowaniu. Postulat szybkości postępowania, który realizuje zasada koncentracji materiału procesowego, z poszanowaniem jednak nadrzędnego postulatu, jakim jest dokonywanie przez sąd prawdziwych ustaleń faktycznych, wpisuje się również w międzynarodowe tendencje związane z przyspieszeniem postępowania. Obecne są one w prawie Unii Europejskiej, do którego dostęp mają obywatele za pomocą europejskiego portalu e-sprawiedliwości, zawierającego także informacje dotyczące poszczególnych systemów sądowniczych oraz informacje mające na celu ułatwienie obywatelom całej Unii Europejskiej dostępu do wymiaru sprawiedliwości, dostępnego w 23 językach. W artykule przedstawione zostały regulacje związane z zasadą koncentracji materiału procesowego, w tym istota i *ratio legis* wskazanej zasady, pojęcie materiału procesowego i czynności procesowych, system dyskrecjonalnej władzy sędziego, katalog naczelnych zasad procesowych w kontekście zasady koncentracji materiału procesowego oraz sędziowskie kierownictwo postępowaniem jako technika prowadzenia postępowania.

Słowa kluczowe: zasada koncentracji materiału procesowego, czynności procesowe, system dyskrecjonalnej władzy sędziego, sędziowskie kierownictwo postępowaniem

The principle of concentration of procedural material in civil proceedings

Summary

The main procedural principles constituting the basis of the procedural system are characterized by a significant social role and a wide functional range. One of the most important principles, of fundamental importance in civil proceedings is the principle of concentration of procedural material, which is defined, among others, by provisions of the *Civil Procedure Code*. The principle mandates conducting of proceedings in such a way that the gathering of all the necessary facts and evidence to resolve the case took place quickly and efficiently. The principle of concentration of procedural material sets the time limits for the implementation of essential procedural burdens, for which burden of raising and presenting an issue and burden of proof should be considered. Therefore, this principle limits in time the possibility of performing procedural acts, as a result of which the parties can carry out procedural burdens, and thus consciously shape

their procedural situation. The principle of concentration of procedural material correlates with other general procedural principles adopted by the legislator which determine at the same time the actions of the court and parties to the proceedings. The postulate of the speed of the proceedings, which is implemented by the principle of the concentration of procedural materials with due regard to the overriding postulate of performing by the court the true factual findings, also fits in the international tendencies associated with the acceleration of proceedings. They are present in the EU law that is accessible for the citizens through European e-justice portal, which also contains information about individual judicial systems and information to facilitate access to justice for citizens across European Union, available in 23 languages. In the article regulations related to the principle of concentration of procedural material are presented, including the nature and *ratio legis* of the said principle, the concept of procedural material and procedural acts, the system of discretionary power of the judge, the catalogue of procedural principles in the context of the principle of concentration of procedural material, and judicial management of proceedings as a technique of conducting proceedings.

Key words: the principle of concentration of procedural material, procedural acts, the system of discretionary power of the judge, judicial management of proceedings

Information about Author: NATALIA WÓJCIK-KROKOWSKA, J.C.L., Ph.D. student in the Department of Fundamentals of Civil Law and Private International Law, Institute of Law, Faculty of Law, Canon Law and Administration, the John Paul II Catholic University of Lublin; Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, Poland; e-mail: nataliawojcik@o2.pl; <https://orcid.org/0000-0001-6346-6973>

